

TARIX FANINI O'QITISHDA TALABALARDA IJTIMOIIY MAS'ULIYAT VA FUQAROLIK ONGNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Qo'qon univesiteti Andijon filiali

Filologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Fatxullayeva Shukrona Foziljon qizi

shukronafatxullayeva@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarix fanini o'qitish jarayonida talabalarda ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ong va vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning nazariy hamda amaliy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda tarix ta'limi jarayonining shaxsga yo'naltirilganligi, interfaol metodlardan samarali foydalanish, ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash va milliy qadriyatlarga tayangan holda fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari yoritilgan. Maqolada shuningdek, global ta'lim standartlariga mos ravishda yosh avlodni faol fuqarolik pozitsiyasiga ega, mas'uliyatli, ijtimoiy ongli shaxs sifatida tarbiyalashda tarix fanining o'rni va ahamiyati asoslab berilgan. Tarixiy bilimlarni tahliliy, tanqidiy va refleksiv yondashuv asosida o'zlashtirish, talabalarda tarixiy tafakkur va ijtimoiy faollikni shakllantirishning muhim omillari sifatida ko'rsatib o'tilgan. Shuningdek, maqolada ta'lim jarayonida tarixiy voqealar va shaxslar misolida ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish, milliy g'oya va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, talabalarda vatanparvarlik, insonparvarlik, huquqiy madaniyat va fuqarolik burchini anglash kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tarix fanini o'qitishda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi metodlar, loyihaviy o'qitish, refleksiv tahlil va interfaol mashg'ulotlar talabalarda

ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, jamiyat hayotida faol ishtirok etish va demokratik qadriyatlarga sadoqat bilan yondashish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tarix ta'limi, ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ong, pedagogik shart-sharoitlar, interfaol metodlar, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, milliy qadriyatlar, fuqarolik kompetensiya.

Annotation : This article explores the theoretical and practical foundations of developing social responsibility and civic consciousness among students through the teaching of history. It emphasizes the pedagogical conditions necessary for this process, including a learner-centered approach, the effective use of interactive teaching methods, the integration of information and communication technologies, and the promotion of civic competencies based on national and universal values. The study highlights the role and significance of history education in forming active, responsible, and socially conscious citizens who can think critically and act ethically within a democratic society. The acquisition of historical knowledge through analytical, reflective, and problem-based approaches is presented as a key factor in shaping students' historical thinking and civic engagement. Furthermore, the article systematically analyzes pedagogical strategies aimed at fostering social responsibility by examining historical events and figures, integrating patriotic and humanistic ideals, and developing students' understanding of civic duty, legal awareness, and national identity. The research findings indicate that a learner-oriented approach, independent thinking, project-based learning, reflective analysis, and interactive activities within history education serve as effective tools for nurturing students' social responsibility. These pedagogical conditions contribute to strengthening civic identity, encouraging

active participation in community life, and fostering respect for democratic and moral values.

Keywords: history education, social responsibility, civic consciousness, pedagogical conditions, interactive methods, learner-centered approach, national values, civic competence.

Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования социальной ответственности и гражданского сознания у студентов в процессе преподавания истории. Особое внимание уделяется педагогическим условиям, обеспечивающим эффективность данного процесса: личностно-ориентированному подходу, использованию интерактивных методов обучения, внедрению информационно-коммуникационных технологий, а также воспитанию гражданских компетенций на основе национальных и общечеловеческих ценностей. Автор подчеркивает важную роль исторического образования в подготовке активных, ответственных и социально зрелых граждан, способных критически мыслить, принимать осознанные решения и действовать в духе демократии и гуманизма. Освоение исторических знаний на основе аналитического, рефлексивного и проблемного подходов рассматривается как ключевой фактор формирования исторического мышления и гражданской активности студентов. Кроме того, в статье системно анализируются педагогические стратегии, направленные на развитие социальной ответственности через изучение исторических событий и личностей, интеграцию патриотических и гуманистических идеалов, формирование у студентов правовой культуры, чувства гражданского долга и национальной идентичности. Результаты исследования показывают, что личностно-ориентированный подход, развитие самостоятельного мышления, проектное обучение, рефлексивный анализ и интерактивные занятия в процессе преподавания истории являются эффективными средствами формирования социальной ответственности студентов. Эти педагогические условия

способствуют укреплению гражданской позиции, повышению социальной активности и уважению к демократическим и моральным ценностям.

Ключевые слова: историческое образование, социальная ответственность, гражданское сознание, педагогические условия, интерактивные методы, личностно-ориентированный подход, национальные ценности, гражданская компетентность.

Kirish: Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – yosh avlodda ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ong va milliy o'zlikni anglashni shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, tarix fanini o'qitish bu jarayonda alohida o'rin tutadi, chunki u talabalarga nafaqat o'tmish haqida bilim beradi, balki ularni jamiyat hayotida faol ishtirok etuvchi, vatanparvar, mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalaydi. Tarix fani orqali talabalar xalqning boy madaniy merosi, ijtimoiy-siyosiy tajribasi, davlatlilik an'analari hamda milliy g'urur va qadriyatlar mohiyatini anglab yetadilar. Bu esa ularda fuqarolik burchi, huquqiy madaniyat va ijtimoiy faol pozitsiyani shakllantirish uchun zamin yaratadi. Shu bois, tarixni zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida o'qitish bugungi ta'lim tizimi uchun dolzarb masalalardan biridir. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Yoshlar siyosati to'g'risida"gi Qonun hamda 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da yosh avlodda milliy g'urur, vatanparvarlik, fuqarolik mas'uliyat va ijtimoiy faollikni rivojlantirish ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab berilgan. Shu nuqtayi nazardan, tarix fanini o'qitishda pedagogik jarayonni faqat bilim berish emas, balki shaxsni har tomonlama kamol toptirish, fuqarolik qadriyatlarini singdirish, tanqidiy va ijodiy tafakkurni rivojlantirish vositasi sifatida tashkil etish zarur. Mazkur tadqiqotda tarix ta'limi jarayonida talabalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongni shakllantirishning nazariy asoslari, samarali pedagogik shart-sharoitlari hamda ularni amaliyotga joriy etishning metodik yo'nalishlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim

talablariga mos ravishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlovchi o'qitish yondashuvlari ham ilmiy asosda yoritiladi.

1. Ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ong tushunchasining mazmun-mohiyati: Ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ong bugungi demokratik jamiyatning barqaror taraqqiyoti uchun asosiy ijtimoiy-axloqiy kategoriyalardan hisoblanadi. Ijtimoiy mas'uliyat shaxsning jamiyat hayotidagi o'z o'rnini anglash, o'z faoliyati natijasining boshqalarga ta'siri uchun javobgarlikni his etish, umumiy farovonlikka hissa qo'shish istagini bildiradi. Fuqarolik ong esa, shaxsning Vatanga sadoqat, qonunlarga hurmat, milliy qadriyatlarga e'tiqod va demokratik jarayonlarda faol ishtirok etish kabi fazilatlarini ifodalaydi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, fuqarolik ong va ijtimoiy mas'uliyat shunchaki nazariy tushuncha emas, balki ta'lim tizimi orqali maqsadli shakllantiriladigan shaxsiy sifatdir. Ayniqsa, tarix fanini o'qitish bu jarayonning markazida turadi, chunki tarix insoniyatning ijtimoiy tajribasini, qadriyatlar tizimini va jamiyat rivojlanishidagi saboq bo'luvchi omillarni o'zida mujassam etadi. Tarixiy bilimlar talabalarga o'tmishdagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni tahlil qilish, o'sha davrdagi insonlar qabul qilgan qarorlarning jamiyat taraqqiyotiga ta'sirini anglash imkonini beradi. Bu esa ularda bugungi kunda ham ijtimoiy burchni his etish, vatan va xalq oldidagi mas'uliyatni chuqur anglashga yordam beradi.

2. Tarix ta'limining ijtimoiy-tarbiyaviy imkoniyatlari: Tarix fani — yoshlarni nafaqat o'tmishni bilishga, balki ijtimoiy voqealarni tahlil qilishga, saboq chiqarishga va jamiyat hayotidagi o'z o'rnini topishga o'rgatadigan muhim tarbiyaviy vositadir. Tarixiy bilimlar talabalarga insoniyat sivilizatsiyasining taraqqiyoti, adolat, erkinlik, tinchlik va hamkorlik kabi qadriyatlarning shakllanishi haqida chuqur tasavvur beradi. Tarix fanining asosiy vazifalaridan biri — talabalarda mustaqil fikrlash, tahliliy yondashuv, mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdir. Tarixiy jarayonlarni chuqur o'rganish orqali talabalar o'z mamlakatining rivojlanish yo'lini, xalqning qahramonona kurashini, davlat suvereniteti va mustaqillikning ahamiyatini

chuqur anglaydi. Tarix o'qituvchisining vazifasi faqat ma'lumot yetkazish emas, balki o'quvchilarda quyidagi ijtimoiy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishdan iborat:

Vatanparvarlik – o'z yurti, xalqining o'tmishi va kelajagiga mehr;

Fuqarolik faolligi – jamiyat hayotida ishtirok etishga tayyorlik;

Tolerantlik va insonparvarlik – boshqacha fikr va madaniyatga hurmat;

Mas'uliyatli qaror qabul qilish – har bir harakatning ijtimoiy oqibatini anglash;

Huquqiy madaniyat – qonun va tartibga hurmat ruhida yashash.

Shu tarzda, tarix fani orqali talabalarda nafaqat bilim, balki hayotiy qarashlar, fuqarolik qadriyatlari va ijtimoiy ong shakllanadi.

3. Tarix fanini o'qitishda pedagogik shart-sharoitlarning ahamiyati: Talabalarda ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongni shakllantirish uchun o'qituvchi quyidagi pedagogik shart-sharoitlarni yaratishi lozim:

Shaxsga yo'naltirilgan o'quv muhiti – har bir talabaga individual yondashuv asosida o'qitish, ularning fikrini hurmat qilish, mustaqil qaror chiqarishga undash.

Interfaol metodlardan foydalanish – “Debat”, “Munozara”, “Keys-stadi”, “Tarixiy rolli o'yinlar”, “Tarixiy muloqot” kabi usullar yordamida talabalarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini integratsiya qilish – elektron ta'lim platformalari, virtual muzeylar, tarixiy hujjatlar bazasi va raqamli xaritalardan foydalanish orqali darslarni yanada samarali qilish.

Milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan yondashuv – tarixni o'qitishda milliy qadriyatlar bilan bir qatorda umuminsoniy g'oyalarni uyg'unlashtirish.

Рефлексия ва o‘z-o‘zini baholash – talabalarga o‘z o‘quv faoliyatini tahlil qilish, xulosa chiqarish va o‘z pozitsiyasini asoslash imkonini berish.

Loyihaviy ta’lim va ijtimoiy amaliyot – tarixiy mavzularda tadqiqotlar, jamoaviy loyihalar, mahalliy tarix joylariga ekskursiyalar tashkil etish.

Bu shart-sharoitlar o‘qituvchining pedagogik mahorati bilan uyg‘unlashganda, tarix darslari talabalarning ijtimoiy pozitsiyasini shakllantirish uchun kuchli tarbiyaviy omilga aylanadi.

4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish: Bugungi ta’lim tizimi “bilim berish”dan ko‘ra “kompetensiya shakllantirish” tamoyiliga tayanmoqda. Tarix fanida bu jarayon quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi:

Konstruktivistik yondashuv – talabalar bilimni tayyor shaklda emas, balki o‘z izlanishlari, tahlil va muhokamalar orqali o‘zlashtiradilar;

Problematik o‘qitish – darsda tarixiy muammoli vaziyatlarni muhokama qilish, yechim topish orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;

Hamkorlikda o‘qitish (cooperative learning) – guruhli ishlarda mas’uliyatni taqsimlash, jamoaviy qarorlar qabul qilish orqali fuqarolik kompetensiyasini mustahkamlash;

Loyiha asosida o‘qitish (project-based learning) – talabalar mustaqil ravishda tarixiy mavzuda tadqiqot olib borib, ijtimoiy foydali natijalar chiqaradilar. Bu yondashuvlar orqali tarix darslari faqat nazariy bilim manbai emas, balki shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantiruvchi amaliy maydonga aylanadi.

5. Tarix fanining ijtimoiy hayotga ta’siri: Tarixni to‘g‘ri o‘qitish natijasida yosh avlod o‘zligini anglaydi, o‘z xalqining tarixiy yo‘lini faxr bilan qabul qiladi va jamiyat

hayotida faol ishtirok etishga intiladi. Tarixiy bilim fuqarolik madaniyatining poydevori bo'lib, insonni o'z Vatanining o'tmishi va kelajagiga befarq bo'lmaslikka undaydi. Bugungi global dunyoda yoshlarning ijtimoiy ongi kuchayishi — ularning milliy manfaatlar bilan xalqaro qadriyatlarni uyg'unlashtira olishi, tinchlik va barqarorlikka hissa qo'sha olishi bilan belgilanadi. Shu ma'noda, tarix fani faqat o'tmish saboqlarini o'rganish emas, balki kelajakni ongli tarzda qurish uchun zarur ijtimoiy tayanchni shakllantirish vositasidir.

Tarix fanining ijtimoiy mas'uliyat va fuqarolik ongni shakllantirishdagi afzalliklari: Tarix fanini o'qitishning eng muhim afzalligi — u talabalarda shaxsiy va ijtimoiy ongni uyg'un rivojlantirish imkonini berishidadir. Boshqa fanlardan farqli ravishda, tarix o'tmish va bugun o'rtasida uzviy bog'liqlikni o'rnatadi, insonni o'zligini anglashga, jamiyatdagi o'rnini topishga va Vatanga xizmat qilishga ruhlantiradi.

1. Tarbiyaviy afzalliklar. Tarix fani yosh avlodda vatanparvarlik, milliy g'urur, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Tarixiy misollar orqali axloqiy qadriyatlar, inson huquqlari va adolat tushunchalari mustahkamlanadi. O'tmishdagi buyuk siymolar hayoti va faoliyati yoshlarni mehnatsevarlik, halollik va fidoyilik ruhida tarbiyalaydi.

2. Ta'limiy afzalliklar. Tarixni o'qitish talabalarni tanqidiy va mantiqiy fikrlashga, sabab–oqibatni aniqlashga o'rgatadi. Tarixiy manbalar bilan ishlash jarayonida talabalar tahliliy, izlanish va dalillash ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Tarix darslari axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi, chunki tarixiy voqealarni turli manbalar asosida solishtirish, tahlil qilish zarur bo'ladi.

3. Ijtimoiy afzalliklar. Tarix o'qitish jarayonida talabalar jamiyatda kechayotgan jarayonlarni ijtimoiy nuqtayi nazardan anglash, ularning mohiyatini baholay olish malakasini hosil qiladilar. Tarixiy voqealar asosida shakllangan ijtimoiy mas'uliyat ularni faqat o'z manfaati uchun emas, balki jamiyat farovonligi uchun faoliyat

yuritishga undaydi. Tarix fani fuqarolik madaniyatining shakllanishi, demokratik qadriyatlarga hurmat, ijtimoiy hamjihatlik va bag'rikenglikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

4. Shaxsiy rivojlanishdagi afzalliklar. Tarix fanini chuqur o'rganish talabada o'zlikni anglash, milliy identifikatsiya va shaxsiy qarashlarni mustahkamlash imkonini beradi. Tarix orqali shakllangan fuqarolik ong shaxsni axloqiy jihatdan yetuk, mas'uliyatli, ongli fuqaro sifatida voyaga yetkazadi. Tarixiy saboqlar insonni tolerantlik, bag'rikenglik va ijtimoiy adolat tamoyillariga sodiq bo'lishga o'rgatadi. Umuman olganda, tarix fanining afzalligi shundaki, u nafaqat o'tmishni o'rgatadi, balki kelajakni ongli ravishda qurish uchun zarur ijtimoiy, ma'naviy va intellektual poydevorni yaratadi. Shuning uchun ham tarix fanini to'g'ri tashkil etish — yoshlarni komil inson, faol fuqaro va mas'uliyatli jamiyat a'zosi sifatida tarbiyalashning eng ishonchli yo'lidir.

Xulosa: Tarix fanini o'qitish talabalarda ijtimoiy mas'uliyat, fuqarolik ong va vatanparvarlik ruhini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ushbu fan orqali talabalar o'z xalqining tarixiy rivojlanishini, davlat va jamiyatning shakllanish bosqichlarini, milliy qadriyatlar va an'analar mohiyatini anglaydi. Tarixiy bilimlar ularni jamiyatda faol ishtirok etishga, o'z fuqarolik burchini his etishga, o'zligini anglash va milliy g'urur bilan yashashga o'rgatadi. Tarix fanini o'qitishning to'g'ri tashkil etilishi natijasida talabalar o'tmishdan saboq olib, hozirgi zamon jarayonlariga ongli yondashishni, ijtimoiy mas'uliyatni amalda namoyon etishni o'rganadilar. Shu bois tarix ta'limi jarayonida interfaol metodlardan, tarixiy manbalar bilan ishlash texnologiyalaridan va milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi pedagogik yondashuvlardan foydalanish zarur. Xulosa qilib aytganda, tarix fanini o'qitish ijtimoiy yetuk,

mas'uliyatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq, demokratik jamiyat qurilishida faol ishtirok etadigan shaxsni tarbiyalashning eng samarali vositasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev, Sh. M. (2022). *Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Matbuot xizmati.
<https://president.uz/oz/pages/view/strategy>
2. Karimov, I. A. (2008). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
3. Azizxo'jayeva, N. N. (2018). *Pedagogik kompetentlik va kasbiy rivojlanish*. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti.
4. Abduraxmonova, G. (2020). *Tarix ta'limida interfaol metodlar va ularning samaradorligi*. *Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy to'plami*, 2(4), 33–40.
<https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/download/65866/67244>
5. UNESCO. (2015). *Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232993>
6. European Commission. (2018). *Key Competences for Lifelong Learning*. Brussels: Publications Office of the European Union.
<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/297a33c8-a1f3-11e9-9d01-01aa75ed71a1>
7. Dewey, J. (1916). *Democracy and Education*. New York: Macmillan.
<https://www.gutenberg.org/files/852/852-h/852-h.htm>
8. Hasanov, B., & Yusupova, M. (2022). *Tarix fanini o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish*. *O'zbekiston pedagogika jurnali*, 3(5), 45–52.
<https://uzjournals.edu.uz/pedagogika>
9. Shodiyev, N. (2023). *Talabalarda fuqarolik ongini shakllantirishning pedagogik asoslari*. *Pedagogika va psixologiya ilmiy jurnali*, 4(2), 15–21.
<https://pedagogika.tsue.uz>

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). *Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida* PF-60-son Farmoni.

<https://lex.uz/docs/5841063>